

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1

ГАЛАГАН С.О.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню етапів розвитку міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі та визначенню його місця в системі міжнародного права. Визначено п'ять етапів розвитку міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі: перший етап (кінець XV – початок XIX ст.) характеризується протекціоністською політикою, яка залишається панівною до кінця цього періоду; другий етап характеризується початком активного здійснення економічної інтеграції держав на зародковому рівні; третій етап починається одночасно із завершенням Першої світової війни, коли на основі зон вільної торгівлі стали утворюватися нові інтеграційні економічні блоки з великим обсягом правового регулювання; четвертий етап характеризувався двома аспектами: великою кількістю держав – учасниць інтеграційного об'єднання і вищим рівнем інтеграції порівняно з довоєнним періодом; п'ятим – сучасним етапом в історії формування зон вільної торгівлі – можна вважати період з середини 80-х рр. минулого століття по теперішній час, який характеризується певною конкуренцією між універсальною та регіональною (двосторонньою) лібералізацією міжнародної торгівлі. Доведено, що міжнародне економічне право треба розглядати як окрему галузь міжнародного публічного права, тоді як бенефіціарами цієї галузі виступають фізичні та юридичні особи. Доведено, що правове регулювання створення та діяльності зон вільної торгівлі є інститутом міжнародного економічного права.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, міжнародно-правове регулювання, етап розвитку, система міжнародного права, економічна інтеграція.

Стаття посвящена исследованию этапов развития международно-правового регулирования зон свободной торговли и определению его места в системе международного права. Определены пять этапов развития международно-правового регулирования зон свободной торговли. Первый этап (конец XV – начало XIX в.) характеризуется протекционистской политикой, которая остается господствующей до конца этого периода; второй этап характеризуется началом активного осуществления экономической интеграции государств на зачаточном уровне; третий этап начинается одновременно с завершением Первой мировой войны, когда на основе зон свободной торговли стали образовываться новые интеграционные экономические блоки с большим объемом правового регулирования; четвертый этап характеризовался двумя аспектами: большим количеством государств – участников интеграционного объединения и высоким уровнем интеграции по сравнению с довоенным периодом; пятым – современным этапом в истории формирования зон свободной торговли – можно считать период с середины 80-х гг. прошлого века по настоящее время, который характеризуется определенной конкуренцией между универсальной и региональной (двусторонней) либерализацией международной торговли. Доказано, что международное экономическое право следует рассматривать как отдельную отрасль международного публичного права, в то время как

бенефициарами этой отрасли выступают физические и юридические лица. Доказано, что правовое регулирование создания и деятельности зон свободной торговли является институтом международного экономического права.

Ключевые слова: зона свободной торговли, международно-правовое регулирование, этап развития, система международного права, экономическая интеграция.

The article is devoted to the study of international legal regulation development stages of free trade zones and the definition of its place in the system of international law. Five development stages of the international legal regulation of free trade zones have been identified: the first stage (the end of the XV – the beginning of the XIX century) is characterized by a protectionist policy that remains prevalent until the end of this period; the second stage is characterized by the beginning of economic integration of the states at the embryonic level; the third stage begins simultaneously with the end of the First World War, when new integration economic blocs with a large volume of legal regulation were formed on the basis of free trade zones; the fourth stage was characterized by two aspects: a large number of integration association participating states and a higher level of integration in comparison with the pre-war period; fifth – the current stage in the history of free trade zones regulation – can be considered as the period since the mid-1980s to the present and characterized by a certain competition between universal and regional (bilateral) liberalization of international trade. It is proved that international economic law should be considered as a separate branch of international public law, while the beneficiaries of this branch are individuals and legal entities. It is proved that the legal regulation of the creation and operation of free trade zones is an institute of international economic law.

Key words: free trade zone, international legal regulation, development stage, system of international law, economic integration.

Вступ. Міжнародне право (далі – МП) з розвитком людства постійно трансформувалося з «права війни» у «право миру», «право співробітництва» з метою розв'язання основних протиріч міжнародних відносин відповідних епох. На сучасному етапі розвитку, для подолання основного протиріччя сучасних міжнародних відносин – нерівномірного економічного розвитку держав світу – МП має стати «правом економічного співробітництва та розвитку». Адже основна мета сучасного міжнародного права, закріплена в тому числі в Статуті ООН, підтримання миру та безпеки можлива лише за умови економічної взаємозалежності і взаєморозвитку держав.

Ситуацію, що склалася, ускладнюють дві взаємопротилежні тенденції. З одного боку, економічно розвинені держави намагаються зберегти за собою лідерство та привілейований стан в міжнародних відносинах, «не допустити об'єднання варварів» [1, с. 54], а з іншого – країни, що значно поступаються рівнем власного економічного розвитку, не можуть зайняти гідне місце в міжнародних відносинах, забезпечити собі право на розвиток та реалізацію власної правосуб'єктності у повному обсязі.

І одним з найбільш дієвих механізмів подолання цих протиріч є створення зон вільної торгівлі, які дозволяють розвиненим державам захистити свої інтереси під час двосторонніх переговорів про її створення, а менш розвиненим – отримати доступ до ринку, економічних ресурсів та інвестицій від економічно потужніших держав.

Однак для належного розуміння міжнародно-правового регулювання створення та діяльності зон вільної торгівлі доцільно починати з вивчення етапів розвитку такого регулювання та визначення його місця у системі міжнародного права.

Цю тему важко назвати новою в науці міжнародного права. Питання історії розвитку економічної інтеграції держав були предметом дослідження таких українських та закордонних вчених, як І.І. Дахно, В.Л. Чубарев, Л.Д. Тимченко, В.Ф. Опришко, О.М. Шпакович, О.М. Григоров, Д. Карро, П. Жюйар, О.М. Мальський, В.І. Муравйов, С.Г. Осика, Г.М. Вельямінов, В.М. Шумілов, М.В. Почкаєва, Дж. Фіцпатрік, М. Шефер, Д.А. Гантц, С.Л. Лім, Д.К. Елмс, П. Лоу, К.В. Бегвел. Питанням системи міжнародного права присвячені роботи ще більшої кількості науковців як в Україні, так і за кордоном. На нашу думку така кількість досліджень пов'язана з актуальністю і протиріччями, які породжує цей предмет дослідження. Етапи розвитку найчастіше представляють собою авторське бачення історії розвитку певного явища, а система міжнародного права взагалі є однією з чи не найбільш дискусійних тем у міжнародному праві. Тим паче, що питання без-

посередньо зон вільної торгівлі практично не розглядається, поступаючись місцем дослідженню загального розвитку економічної інтеграції держав.

Постановка завдання. Цим пояснюється здійснення і цього дослідження, цілями якого є визначення етапів розвитку міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі, характеристика особливостей цих етапів та дослідження місця міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі в системі міжнародного права.

Результати дослідження. Саме виділення МЕР в системі МП є тим шляхом, прямуючи яким можливо врегулювати відносини між державами та іншими суб'єктами МП в галузі економічних відносин, а світова спільнота зможе розв'язати основне протиріччя сучасних МВ, яке за умов поглиблення міжнародного розподілу праці, неоднаковості й обмеженості природних, кліматичних та інших ресурсів, починає все чіткіше проявлятися та впливати на МВ. Однією з передумов на цьому шляху стає проблема належного та дієвого юридичного оформлення економічного співробітництва держав, завдяки якому можна сподіватись на взаємовигідний перерозподіл капіталів та прибутків у світі.

Слід зазначити, що історично відносини між цивільно-правовими суб'єктами були першою сферою регулювання міжнародних економічних відносин. Однак їх виникнення викликало потребу у другій сфері регулювання – міжнародно-правовій, вихідним елементом походження якої було визначення правового статусу іноземного купця – приватної особи, що вперше передбачалося ще угодами між давньогрецькими містами-полісами [2, с. 25]. Саме питання правового статусу іноземців були головними в регулюванні торгівельних відносин між державами протягом довгого проміжку часу, до початку формування централізованих держав.

На етапі, коли нації починають конкурувати між собою, участь держав в регулюванні міжнародних економічних відносин стрімко розширюється, держави починають активно брати участь у здійсненні міжнародної торгівлі та платежів. Як зазначають французькі дослідники, «приватний порядок в галузі міжнародних торгівельних відносин, що був звичним раніше, поступився системі, в якій держава стала всепроникаючою» [3, с. 5].

Такий розвиток міжнародної торгівлі дозволяє нам подекуди зробити паралель з розвитком судноплавства. «Володарка морів» упродовж багатьох віків – Англія – починала з приватної ініціативи – акціонерних компаній, що, одержавши королівський патент, займалися корсарством, однак з розвитком держави Англія створила потужний державний військовий флот.

Перший етап історичного формування зон вільної торгівлі мав місце з кінця XV ст. до початку XIX ст. Цей етап характеризується зміною раніше поширених ідей про вільну торгівлю протекціоністською політикою до кінця цього періоду. Саме в цей період держави Європи з метою регулювання торговельних відносин одна з одною починають користуватися заходами податкового, фінансового та політичного характеру. Ці заходи, як частина політики протекціонізму, приймалися за допомогою ряду національних законів.

Наступний етап починається з середини XIX ст., коли почала активно здійснюватися економічна інтеграція держав. Прикладами таких інтеграційних об'єднань можуть слугувати Прусько-Німецький митний союз 1834 року, утворений у 1852 році митний союз між Австро-Угорщиною та Князівством Ліхтенштейн та митний союз 1865 року між Французькою Республікою і Князівством Монако. Ці союзи мали мало спільного з сучасними митними союзами, тому що їх створення було направлено лише на взаємне зниження мит на ряд товарів, а угоди містили мінімальний набір прав і обов'язків сторін. Перераховані вище, а також інші торговоекономічні об'єднання, засновані на регіональних торгових угодах держав, існували аж до Першої світової війни.

Одночасно із завершенням Першої світової війни починається новий етап історичного розвитку зон вільної торгівлі, коли на їх основі стали утворюватися нові інтеграційні економічні блоки з великим об'ємом правового регулювання.

Після найглибших криз 30-х років, що потрясли практично увесь світ, і в результаті деформацій, викликаних Другою світовою війною, світове господарство виявилось розбалансованим. Країни вплутувалися в торгові війни, підняв голову торговий протекціонізм, нагромаджувалися валютні обмеження. Крім того, багато інструментів міжнародного спілкування стали відриватися від того ґрунту, на якому вони виростили і зміцніли, перетворюючись у самостійну економічну силу.

У цих умовах до середини XX століття поступово виникло розуміння того, що світове господарство не в змозі стабільно функціонувати без якихось спільних для усіх країн механізмів координації й управління. На мікрорівні фірми стали активніше створювати вертикальні схеми управління і поступово переростали в транснаціональні корпорації. На макрорівні буквально протягом десятиліття виникла ціла система міждержавних економічних і фінансових організацій із мандатом спостерігати за світовим економічним розвитком, попереджати виникаючі дисбалан-

си і надавати країнам у разі потреби всебічну підтримку, розпочався активний процес регіональної економічної інтеграції.

Четвертий етап починається після закінчення Другої світової війни, коли створення торгово-економічних союзів стало відбуватися стрімкіше і характеризувалося двома аспектами: великою кількістю держав-учасниць інтеграційного об'єднання і вищим рівнем інтеграції порівняно з довоєнним періодом.

Започаткований в рамках ГАТТ процес лібералізації світової торгівлі та створення системи міжнародних економічних відносин, побудованих на узгоджених правилах, надав поштовху процесу створення міждержавних інтеграційних об'єднань на основі багатосторонніх політичних угод. З другої половини ХХ століття внаслідок швидкого економічного розвитку провідних індустріальних країн і удосконалення засобів міжнародного транспорту і зв'язку відбувся бурхливий розвиток міжнародної торгівлі товарами і послугами. Слід зосередити увагу на статті ХХІV ГАТТ, яка дозволяла державам здійснювати більш тісну регіональну економічну інтеграцію, ніж та, що була передбачена загальними положеннями Угоди. Шляхами та правовою формою такої інтеграції було визначено зони вільної торгівлі та митні союзи. Ефективність цього рішення була доведена десятиріччями практичної діяльності держав.

Міжнародна торгівля стала все більше доповнюватися різноманітними формами міжнародного руху факторів виробництва (капіталу, робочої сили і технології), у результаті якого через кордони почали перемішуватися вже не тільки готові товари, але і фактори їх виробництва. Прибуток, закладений у ціні товару, все більше став створюватися не тільки в рамках національних кордонів, але і за їх межами.

Отже, поступово міжнародно-правове регулювання стає визначною та необхідною основою цивільно-правових відносин. З розвитком міжнародних економічних відносин політичного характеру зростає число двосторонніх та багатосторонніх міжнародних економічних договорів, розширюється коло міжнародних економічних організацій, що приймають чисельні документи, які належать до цієї галузі міжнародного співробітництва, постає питання про формування міжнародного економічного права. Своєрідним поштовхом до виокремлення такої галузі міжнародного права стали прийняті ЮНКТАД у 1964 році Принципи міжнародних торговельних відносин та торговельної політики, що сприяють розвитку, а також прийнята у 1974 році Генеральною Асамблеєю ООН триада документів про встановлення Нового міжнародного економічного порядку (НМЕП) – Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку, Програма дій по встановленню міжнародного економічного порядку та Хартія економічних прав та обов'язків держав. У зв'язку з прийняттям цих документів у 60-х та 70-х роках значно активізувалися правові дослідження по розробці концепції міжнародного економічного права, що раніше привертала увагу лише окремих авторів. Однак ця концепція і на цей час викликає дискусії розмаїттям підходів та колом спірних питань.

Нарешті, сучасним етапом в історії формування зон вільної торгівлі можна вважати період з середини 80-х рр. минулого століття по теперішній час. Цей період характеризується створенням СОТ, появою таких інтеграційних об'єднань, як ЄС, значним розширенням змісту угод про створення зон вільної торгівлі, які тепер регулюють питання руху товарів, послуг, робочої сили і капіталів, питання створення сприятливого інвестиційного клімату, трудової міграції, взаємодії у сфері екології і впливають на формування національного законодавства держав – учасниць таких угод.

Щодо місця міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі у системі міжнародного права, то суперечки розпочинаються з питання самого існування такої галузі міжнародного права: адже не існує одностайної думки про час її формування, про спосіб віддзеркалення в цій галузі принципів та цілей НМЕП та виокремлення в зв'язку з цим такої галузі, як право економічного розвитку, що має стати міжнародним економічним правом компенсаційного та реформаторського характеру. Не вихають дискусії і про міжнародне економічне «м'яке» право, тому що у становленні цієї галузі особлива роль належить допоміжним джерелам міжнародного права – резолюціям міжнародних організацій.

Це питання також стало одним із аспектів проблеми співвідношення міжнародного публічного та міжнародного приватного права, з якої в правовій літературі різні автори зайняли різні позиції. Однак саме в галузі міжнародних економічних відносин ця проблема залишається найбільш дискусійною та складною. Це пов'язано зі складністю та багатогранністю таких відносин як за структурою, так і за суб'єктами, що беруть в них участь. Ці відносини здійснюються на тісно взаємопов'язаних міжнародно-правовому та цивільно-правовому рівнях, а також на рівні діагональних відносин між державами та цивільно-правовими суб'єктами. Учасниками цих відносин виступають, поруч з державами та міжнародними економічними організаціями, приватні особи, різні підприємства та організації, все більшу роль відіграють ТНК, на прикладі яких часто побудована аргументація розширення кола суб'єктів МЕР.

Специфіка та стан міжнародних економічних відносин багато в чому зумовлені тим, що традиційне, класичне розмежування міжнародного права та міжнародного приватного права як частини системи внутрішньодержавного права, що становить сукупність норм, що регулюють цивільно-правові відносини з міжнародним елементом, не одержало найбільшої підтримки та не стало домінуючим напрямом, хоча і було широко розповсюджене.

Вперше в радянській правовій науці ідея виокремлення «системи норм, що регулюють світогосподарські відносини», була запропонована В.М. Корецьким, що висунув концепцію міжнародного господарського права, що розумілося їм як комплексна правова дисципліна, що містить у собі міжнародно-правове та цивільно-правове регулювання. При цьому першочергове значення в регулюванні світогосподарських зв'язків В.М. Корецький відводив принципам міжнародного публічного права, що мало важливе значення для формування радянської концепції міжнародного економічного права. Концепція зони вільної торгівлі, а також режим вільної торгівлі розглядались як окремий інститут міжнародного економічного права [4].

У 1946 році з концепцією міжнародного публічного цивільного права виступив І.С. Перетерський, який відносив до цієї галузі права регулювання міждержавних відносин в галузі кредитів, руху товарів, транспорту, валютних відносин, спільної економічної діяльності. І.С. Перетерський розглядав міжнародне публічне цивільне право не як звичайне цивільне право, а як міждержавне право, що завдало суттєвого впливу на подальший розвиток правової думки в цій галузі. Зони вільної торгівлі в такому разі є вираженням свободи волі держав та спрямовані на встановлення режиму вільної торгівлі між цивільними суб'єктами цих держав [5, с. 155].

В наступні роки довгий час в радянській правовій науці основна увага приділялась дослідженню специфіки правового регулювання міжнародних економічних відносин між державами – членами РЕВ, причому спостерігались різні підходи до розмежування міжнародно-правового та цивільно-правового регулювання. На важливість дослідження проблем міжнародного економічного права як галузі міжнародного права вказували Г.І. Тункін, Г.С. Буайлик [6], Є.Т. Усенко [7], Б.М. Ашавський [8], М.М. Богуславський [9]. Фактично, РЕВ став класичним прикладом шляху до створення зони вільної торгівлі з ознаками економічно-політичного союзу.

Серед іноземних дослідників дослідженням цього питання займалися Г. Шварценбергер [10], П.В. ван Themaat [11], Я. Броунлі. Як галузь міжнародного публічного права розглядає міжнародне право економічного співробітництва В. Леві [12, с. 259]. Водночас достатньо широкого розповсюдження набув і інший підхід. Як зазначає Ф. Рюслер [13], за ідеєю, відповідно до якої держави – окремі піраміди – встановлюють зв'язки одна з одною з усіх важливих питань лише на рівні верхівок, тобто шляхом укладання міжнародних угод, в правовій думці виникла ідея про все зростаючу роль транснаціональних відносин, одним з піонерів якої був Ф. Джессеп з його книгою «Транснаціональне право» (1958 р.).

Дійсно, ця теорія знайшла чимало послідовників, що дотримувались ідеї відмови від традиційного розмежування міжнародно-правового та цивільно-правового регулювання та виділення в зв'язку з цим нової галузі права, що складалась з комплексу норм, що застосовуються при регулюванні міжнародних економічних відносин без врахування існування двох систем права – міжнародного та національного. Предмет регулювання такої галузі становлять відносини між всіма учасниками міжнародного економічного обігу.

Прикладом такого підходу може слугувати підхід Є. Пітерсмана, який вважає, що «міжнародне економічне право являє собою конгломерат приватного права (включаючи *lex mercatoria* та транснаціональне комерційне право), внутрішньодержавного права (включаючи колізійні норми) та публічного міжнародного права (включаючи наднаціональне інтеграційне право ЄЕС) з розмаїттям двосторонніх та багатосторонніх угод, «вторинного права», створеного міжнародними організаціями, джентльменських угод, розпоряджень центральних банків, декларацій принципів, резолюцій, рекомендацій, звичаєвого права, загальних принципів права, парламентських актів, декретів уряду, судових рішень та комерційних звичаїв» [14, с. 251–252].

Вихідним для автора «Міжнародного економічного права» в шести томах Ф. Ловенфельда було твердження про те, що у міжнародному праві (а може і в праві загалом) різниці між приватною та публічною сторонами в реальності не існує. Неможливо консультувати чи захищати приватних суб'єктів без розуміння повноважень та обмежень уряду, як неможливо і консультувати уряд без розуміння того, яким чином діють приватні компанії та їх об'єднання [15].

Схожа аргументація використовувалась Я. Гіласом, який вважає, що міжнародне та внутрішньодержавне право – природні партнери в міжнародному економічному праві, предметом регулювання якого є міжнародні економічні відносини як між державами, так і між суб'єктами внутрішньодержавного права. На його думку, в результаті інтенсифікації регулювання міжнарод-

ним правом міжнародних економічних відносин ми стаємо свідками не лише появи міжнародного економічного права, а й поступової трансформації всього міжнародного публічного права, та доходимо висновку, що його межі стають менш чіткими, а тенденція до розширення кола суб'єктів міжнародного права постає в новому світлі [16].

Широке розповсюдження ідей створення нетрадиційного комплексу норм для регулювання міжнародних економічних відносин віддзеркалює бажання багатьох авторів врахувати характерний для цієї галузі відносин взаємозв'язок та взаємодію міжнародного приватного та міжнародного публічного права (в цьому випадку – його галузі – міжнародного економічного права). Однак чітке розмежування не виключає можливості вивчення різнорідних відносин та методів регулювання і їх взаємопов'язаності та взаємодії. У зв'язку з цим викликає зацікавленість концепція, запропонована Ф. Мадлом, який, аналізуючи розвиток правового регулювання міжнародних економічних відносин, пише, що зведення правових положень, що регулюють міжнародні економічні відносини держави, складає взаємопов'язану комплексну галузь права, з наукової точки зору автономну дисципліну, яку можна визначити як право міжнародних економічних відносин. Мадл вважає, що симбіозна присутність елементів різних галузей права та їх взаємозумовлене функціонування створюють ту специфіку регулювання, яка фактично є новою якістю, що відрізняється від сукупності норм спеціальних галузей права [17].

В широкому сенсі визначення «право міжнародної торгівлі» може використовуватись в якості загального опису правового режиму міжнародних торговельних відносин. Іншими словами, весь цей масив приписів, що належать до права, зачіпає міжнародну торгівлю (міжнародних та національних, публічно-правових та приватно-правових, матеріальних та колізійних, загальних та спеціальних тощо). В тому ж сенсі використовується часом ряд інших термінів, які зазначалися вище (міжнародне економічне право, міжнародне господарське право, міжнародне торгове право, транснаціональне право тощо), причому використовуються вони навіть частіше, ніж поняття «право міжнародної торгівлі» [9].

Більш розповсюджено включення до категорії «право міжнародної торгівлі» лише приватно-правових норм. Питання про зміст терміну, що розглядається, постало в процесі створення комісії ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), заснованої резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1966 року. Відповідно до резолюції метою Комісії є сприяння прогресивній гармонізації та уніфікації права міжнародної торгівлі. В доповіді Генерального секретаря ООН, представлений на XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН, на якій було прийнято рішення про створення ЮНСІТРАЛ, право міжнародної торгівлі визначено як «сукупність норм, що регулюють торгівлі відносини приватно-правового характеру, що зачіпають різні держави» [18, с. 23].

В якості прикладу питань, що належать до права міжнародної торгівлі, називались, зокрема, міжнародна купівля-продаж, обігові документи, страхування, перевезення товарів різними видами транспорту, промислова власність та авторське право, торговий арбітраж тощо. В поняття, що розглядається, входять як норми міжнародних конвенцій з відповідних питань, так і відповідні положення національних правових систем. Якщо виходити з методів регулювання, то право міжнародної торгівлі включає в себе і матеріально-правові і колізійні норми. Сюди ж слід відносити процесуальні норми, що регламентують діяльність комерційного арбітражу.

За такого розуміння права міжнародної торгівлі до нього не належать національні приписи в галузі регламентації зовнішньоекономічної діяльності (ліцензування, митне регулювання тощо), а також правила міжнародних угод, що стосуються міждержавних відносин у сфері світогосподарських зв'язків, оскільки відносини, що регулюються ними, не віднесені до галузі міжнародного приватного права.

У разі включення до поняття «права міжнародної торгівлі» національних норм не може бути залишене осторонь питання, які саме норми маються на увазі: або лише спеціальні приписи з зовнішньоекономічної діяльності, або ж і загальні положення, що також застосовуються до внутрішньогосподарських операцій. Як відомо, питома вага вищезазначених спеціальних приписів в загальному обсязі нормативних актів, що розповсюджуються на зовнішньоекономічну сферу, відносно невеликий. Переважають загальні норми, які, безумовно, не можуть ігноруватися в процесі розвитку нормативної регламентації світогосподарських зв'язків. Водночас віднесення таких норм до права міжнародної торгівлі веде до того, що його межі стають занадто невизначеними. Одні і ті ж самі правила поведінки виявляються включеними до різних галузей національного права (якщо, звичайно, ставитися до права міжнародної торгівлі як до галузі національного права, що само собою є дискусійним).

Часом в іноземній правовій літературі можна зустріти і більш вузьке розуміння терміну «право міжнародної торгівлі» (іноді з додаванням до нього визначення «автономне»), за якого

до його джерел відносять лише міжнародні конвенції та типові закони, що розробляються на міжнародному рівні в якості праобразу національних нормативних актів, а також міжнародні торговельні звичаї. При цьому цей термін іноді трактується в дусі теорії *lex mercatoria*.

Виходячи з вищевказаного, можемо зробити висновок, що міжнародно-правове регулювання зон вільної торгівлі належить до сфери дії міжнародного економічного права як окремої галузі міжнародного публічного права (за іншою класифікацією – міжнародного торгового права), тоді як бенефіціаром за цими міжнародними договорами виступають фізичні та юридичні особи договірних держав.

Висновки. Провівши аналіз історичного розвитку економічної інтеграції держав, автор пропонує умовно розділити процес формування зон вільної торгівлі на п'ять етапів: перший етап (кінець XV – початок XIX ст.) характеризується протекціоністською політикою, яка все ще залишається панівною до кінця цього періоду; другий етап починається з середини XIX ст., коли почала активно здійснюватися економічна інтеграція держав на зародковому рівні; третій етап починається одночасно із завершенням Першої світової війни, коли на основі зон вільної торгівлі стали утворюватися нові інтеграційні економічні блоки з великим обсягом правового регулювання; четвертий етап починається після закінчення Другої світової війни, коли створення торгово-економічних союзів стало відбуватися стрімкіше і характеризувалося двома аспектами: великою кількістю держав – учасниць інтеграційного об'єднання і вищим рівнем інтеграції порівняно з довоєнним періодом; п'ятим – сучасним етапом в історії формування зон вільної торгівлі – можна вважати період з середини 80-х рр. минулого століття по теперішній час, який характеризується певною конкуренцією між універсальною та регіональною (двосторонньою) лібералізацією міжнародної торгівлі.

Система міжнародного права була і залишається дискусійним питанням міжнародно-правової науки. Дослідники не можуть дійти згоди щодо вичерпного або принаймні погодженого переліку галузей міжнародного права. Одним з актуальних питань є систематизація такого широкого поняття, як «міжнародне економічне право». За результатами проведеного дослідження, підходів до такої систематизації автором виділено декілька: міжнародне економічне право є галуззю міжнародного публічного права; міжнародне економічне право є збірною назвою кількох окремих галузей міжнародного публічного права (права СОТ, міжнародного торгового права, міжнародного митного права, міжнародного валютного права тощо); міжнародне економічне право є комплексною галуззю міжнародного публічного і міжнародного приватного права, зважаючи на суб'єктний склад учасників, питання, які регулюються, тощо. Автор доходить висновку, що міжнародне економічне право треба розглядати як окрему галузь міжнародного публічного права, тоді як бенефіціарами цієї галузі виступають фізичні та юридичні особи. Правове регулювання створення та діяльності зон вільної торгівлі є інститутом міжнародного економічного права.

Список використаних джерел:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Москва : МО, 1998. 198 с.
2. Кольцов Б.И. Правовое регулирование международных экономических отношений. Москва : МО, 1979.
3. Carreau D. Droit international économique / D. Carreau, P. Juillard, Th. Flory. P.: Dalloz, 1980.
4. Корецкий В.М. Международное хозяйственное право: (Ориентация и понятие). *Вестник советской юстиции*. 1928. № 22. С. 654–671.
5. Перетерский И.С. Борьба СССР за равноправие двух систем собственности в международных отношениях. *Ученые записки АОН*. Вып. 1. Москва, 1947. С. 113–151.
6. Бувайлик Г.Е. Правовое регулирование международных экономических отношений. Киев, 1977.
7. Усенко Е.Т. Международное экономическое право. *Международное право*. Москва, 1982.
8. Ашавский Б.М. К вопросу о международном экономическом праве. СЕМП, 1984. Москва, 1986. С. 29–47.
9. Богуславский М.М. *Международное экономическое право*. Москва, 1986.
10. Schwarzerberger G. The principles and standards of international economic law. *Rec. Courts*. T. 117. 1961–1962.
11. Tenaar V. The changing structure of international economic law / Verloren van Tenaar. The Hague, 1981.
12. Lewi W. Contemporary international law, a concise introduction / W. Lewi. L., 1979.

13. Roessler F. Law, de facto agreements and Declarations of principles in international economic relations. German Year book on International Law. 1978. Vol. 21.
14. Petersmann E. International economic theory and international economic law. *The structure and progress of international law*. The Hague, 1986.
15. Lowenfeld F. International economic law. Amer. J. Intern. Law. 1986. Vol. 80, № 3.
16. Gilas J. Problems of methodology of international economic law / J. Gilas Pol. Yb. Intern. Law. 1984. Vol. 21. P. 90–94.
17. Madl F. The law of international transactions. Вр., 1982. P. 146–150.
18. Ежегодник Комиссии ООН по праву международной торговли. Нью-Йорк, 1971. Т 1.

УДК 341.225:347.79

ДАНЕЛІЯ Т.С.

МЕХАНІЗМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СВІТОВОГО ОКЕАНУ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

У статті розглядаються актуальні проблеми правового механізму захисту й охорони Світового океану під егідою ООН. У статті досліджуються напрями співробітництва держав-членів ООН щодо захисту Світового океану від забруднення із суші, викидів із суден, забруднення нафтою і радіоактивними речовинами тощо.

Ключові слова: Світовий океан, забруднення моря, міжнародне співробітництво у галузі захисту Світового океану, забруднення моря нафтою, Конвенція ООН із морського права.

В статье рассматриваются актуальные проблемы правового механизма защиты и охраны Всемирного океана под эгидой ООН. В статье исследуются направления сотрудничества государств-членов ООН в сфере защиты Всемирного океана от загрязнения с суши, выбросов с суден, загрязнения нефтью и радиоактивными веществами и тому подобное.

Ключевые слова: Мировой океан, загрязнение моря, международного сотрудничества в области защиты Мирового океана, загрязнение моря нефтью, Конвенция ООН о морском праве.

In the article deal with the actual problems of the legal mechanism of protection of the World ocean under the auspices of the United Nations. The article explores the directions of cooperation between the member states of the United Nations in protecting of the Oceans from emissions of pollution, oil pollution and radioactive substances, etc.

Key words: Ocean, sea pollution, international cooperation in the sphere of protection of the world ocean, oil pollution, the UN Convention on the Law of the Sea.

Вступ. Океан охоплює 140 мільйонів квадратних миль, що приблизно дорівнює 72% від земної поверхні. Океани не тільки є основним джерелом живлення для життя, яке він допомагав генерувати, але із найбільш ранньої історії він служив ефективним засобом для торгівлі, пригод та відкриттів.

Океани давно були піддані принципу «свобода морського вивчення», що був висунутий у 17 столітті, суттєво обмежуючи національні права та юрисдикцію над океанами над вузьким поясом моря, що оточує окремі країни. Решту морів було оголошено вільною для всіх і не належить нікому. Хоча така ситуація переважала в XX столітті, до середини століття з'явився поштовх для поширення національних претензій щодо офшорних ресурсів. У XX ст. зростало занепокоєння щодо скорочення рибних запасів прибережних риболовецьких флотів та загрози забруднення

© ДАНЕЛІЯ Т.С. – аспірант (Інститут законодавства Верховної ради України)